

PREGLEDNI RAD

Jasminka Simić*

**Kraj
posthladno-
ratovske ere:
izazovi za
globalizaciju i
slobodnu
trgovinu**

* Dr.sc. Jasminka Simić, novinarka – urednica na Radio-televiziji Srbije, Beograd.
E-MAIL: jasminka2002@yahoo.com

SAŽETAK: “Trumpov protekcionizam” intenzivirao je dva pitanja. Prvo, pitanje budućnosti globalizacije i slobode međunarodne trgovine, kao dominantne karakteristike neoliberalizma i posthladnoratovskog svijeta. Desetljeće od izbijanja svjetske ekonomske i financijske krize, svjetsko gospodarstvo i liberalna demokracija ne uspijevaju riješiti probleme siromaštva i zaštite životne sredine i pronaći model za napredak. Zbog toga svijet sve više gleda u pravcu Kine, kojoj su globalizacija i slobodna trgovina donijele današnju moć i koja sada posredstvom inicijative “Jedan pojas, jedan put”, zasnovane na investiranju u infrastrukturu i inovacije, nudi način za oživljavanje svjetskog gospodarstva. Ekonomsko siromaštvo utječe na politički ekstremizam i terorizam, što je glavni sigurnosni izazov budućnosti. Pred Ujedinjenim nacijama i novim multipolarnim svijetom je zadatak unaprijediti ekonomski rast i političku stabilnost prvenstveno na Bliskom istoku i u Africi, kako bi se riješilo pitanje terorizma, etničkih sukoba i migrantskih kriza. Drugo pitanje je hoće li administracija predsjednika Donalda Trumpa započeti intenzivno trgovinsko i vojno nadmetanje s Kinom ili će zadržati američku politiku tzv. *congagementa*, odnosno, vojnog obuzdavanja Kine i ekonomske suradnje s tom zemljom. Komparativnom i analizom dokumenata, usporedbom procesa i podataka koji se odnose na obujam i posljedice protekcionističkih mjera koje su se poduzimale u novijoj, posebno američkoj, povijesti i danas, u ovom se radu želi pokazati koliko će dva navedena pitanja utjecati na međunarodnu sigurnost i hoće li principi nesukobljavanja, uzajamnog poštovanja i *win-win* suradnje, koje zagovaraju “sile u sponu”, naročito Kina, voditi ka novom poretku u svijetu.

KLJUČNE RIJEČI:
globalizacija,
slobodna trgovina,
protekcionizam,
multipolarnost,
congagemet

Uvod

U godinama obljetnice – 100. godišnjice ulaska Sjedinjenih Američkih Država u Prvi svjetski rat, 6. travnja 1917. godine, i objavlivanja čuvenih “14 točaka” predsjednika Woodrowa Wilsona početkom 1918. godine, koje su utjecale na poslijeratno uređenje svijeta i početak američkog liberalnog projekta međunarodnih odnosa – novoizabrani predsjednik Donald Trump najavio je protekcionizam u međunarodnim ekonomskim odnosima. To je potpuno suprotno od liberalnog poretka i njegovih osnovnih principa – tržišnog gospodarstva, slobode trgovine i konkurentnosti. Liberalizacija međunarodne trgovine je svrha djelovanja Svjetske trgovinske organizacije (WTO) koja je nastala 1995. godine institucionalizacijom Općeg sporazuma o carinama i trgovini (GATT) i “predstavlja okvir za kreiranje efikasnog multilateralnog trgovinskog režima u kojem vlada unifikacija dokumenata i raznih procedura koje prate robu u uvozu i izvozu, kao i harmonizacija nacionalnih propisa i vanjskotrgovinskih politika zemalja članica, a čiji je glavni cilj sniženje carina i eliminiranje svih barijera u međunarodnoj trgovini” (Leksikon ekonomske diplomacije i međunarodnog poslovanja, 2013: 410). Ovo je dio procesa globalizacije koji podrazumijeva integraciju i sve veću međuovisnost država kroz njihove intenzivne kontakte i trgovinu, čime se stvara “jedinstveno ujedinjeno globalno društvo u okviru jedinstvene kulture kako bi se ljudi povezali u zajedničkoj sudbini, čime se smanjuje mogućnost država da utječu na svoju nacionalnu sudbinu” (Kegley i Wittkopf, 2004: 100). Na ovom tragu je i neoliberalizam, pristup u području međunarodnih odnosa koji je nastao ‘90-tih godina 20. stoljeća i koji “objašnjava način na koji međunarodne institucije unapređuju globalne promjene: suradnju, mir i prosperitet kroz kolektivne promjene za reforme” (Kegley i Wittkopf, 2004: 97).

Pod pojmom “protekcionizam” ili “ekonomski nacionalizam” podrazumijeva se uvođenje ograničenja, odnosno restrikcija u međunarodnoj trgovini, a razlozi su povećanje državnih prihoda od carina i drugih dadžbina, zaštita zaposlenosti i smanjenje efekata opće recesije, zaštita određenih grana industrije i interesa domaćih radnika, eliminiranje deficita platne bilance (Leksikon ekonomske diplomacije i međunarodnog poslovanja, 2013: 360). Svaka od vodećih trgovačkih nacija primjenjuje neki oblik restrikcije. Od početka svjetske ekonomske krize 2008. godine, protekcionizam je zabilježen i u okviru grupe 20 najrazvijenijih zemalja svijeta (G20), iako su njihove ekonomije više okrenute liberalnoj nego restriktivnoj trgovini. Podaci Svjetske trgovinske organizacije koja razinu protekcionizma mjeri kroz carine koje se primjenjuju na uvoz iz drugih zemalja, pokazuju da u okviru G20 carine najviše primjenjuju Južna Koreja, Argentina, Brazil i Indija, dok su Australija, Sjedinjene Američke Države, Japan i Kanada zemlje sa

97

Jasminka Simić
*Kraj posthladnoratovske
ere: izazovi za
globalizaciju i slobodnu
trgovinu*

najmanje usvojenih protekcionističkih mjera.¹ Također, poljoprivreda je zaštićenija od industrije zbog sigurnosti hrane i nezavisnosti. Kanada je primjer za to jer je prosječna stopa carina 4,1%, ali primjenjuje visoke carine od 248,9% na uvezene mliječne proizvode, što obeshrabruje druge zemlje i daje prednost lokalnim proizvođačima. Carine u okviru Europske unije su iste. U radu je poseban naglasak stavljen na američki protekcionizam uveden početkom 20. i 21. stoljeća, njihov cilj i odnos, kao i efekte koje su izazvali u međunarodnim trgovinskim odnosima.

Protekcionizam i zaštita unutarnjeg tržišta u SAD znače ponovno uvođenje američkog sustava ekonomije Alexandera Hamiltona, Henrya Claya i Abrahama Lincolna, koji čine 3 dijela: carina (radi zaštite i unaprjeđenja američke industrije), nacionalne banke (radi jačanja trgovine) i savezne subvencije za izgradnju puteva, kanala i razvijanje profitabilnog tržišta za poljoprivredu. Ovo, također, podrazumijeva uvođenje Glass-Steagallovog akta² iz doba predsjednika Franklina D. Roosevelta (1933), koji je u SAD ukinut 1999. godine, a predstavlja odvajanje komercijalnog i investicijskog ulaganja, odnosno bankama se zabranjuje da se bave financijskim špekulacijama, a investicijskim fondovima da se bave bankarstvom.

U posthladnoratovskoj eri moć SAD-a bila je oličena u unipolarizmu zasnovanom na procesu globalizacije, slobodi međunarodne trgovine i aktivnom unilateralnom vojnom angažmanu u svijetu. Američki “protekcionizam” kao izazov procesu globalizacije nastao je zbog: 1) posljedica svjetske ekonomske i financijske krize koja je nastala na tlu SAD 2008. godine, a preko Interneta, osiguravajućih agencija, investicijskih fondova i bankarskih poslovanja, postala je planetarna; 2) nemogućnosti da neoliberalni model rasta svjetske ekonomije, uspostavljen 1980-tih, riješi globalne probleme ekonomske i društvene nejednakosti i klimatskih i ekoloških potreba čovječanstva; 3) opadanja moći SAD-a i zapadnog svijeta, uz snažan rast Kine, Rusije i drugih zemalja u usponu.

U takvom ambijentu glavni zadatak predsjednika Donalda Trumpa je održavanje SAD-a na vrhu globalne ekonomske i političke moći. Zato je prihvatio “nultu poziciju” prema sporazumima na kojima počiva globalni trgovinski sustav, koje smatra nepovoljnim za SAD na unutarnjem i vanjskom planu, odnosno zahtijeva njihovu reviziju u cilju zaštite američkog tržišta i tzv. američke izuzetnosti u svijetu. Na meti Trumpovog “protekcionizma” su Svjetska trgovinska orga-

1 Dostupno na:

https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm (25.03.2018.)

2 Carter Glass bio je ministar financija, a Henry Steagall predsjednik Odbora za bankarstvo i valutu. Tada je osnovan Fond za zaštitu depozita (Federal Deposit Insurance Corporation, FDIC), gdje svaka banka uplaćuje određeni doprinos za osiguranje štediša.

nizacija (uslijed nametanja visokih carina na robu uvezenu iz drugih država članica WTO-a i kritike da Kina manipulira svojom valutom) i Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini između SAD, Kanade i Meksika (zahtjevi da se o tome pregovara svakih pet godina, da se polovica svih komponenti automobila na koje se ne plaća carina proizvede u SAD i da se ukine sustav razrješenja sporova u okviru sporazuma NAFTA koji štite investitore od samovoljnog kršenja odredbi ugovora). Istovremeno su obustavljeni pregovori o sporazumu o Transatlantskom trgovinskom i investicijskom partnerstvu i stvaranju zone slobodne trgovine između SAD-a i Europske unije (2013.), te je povučen potpisani sporazum o Transpacifičkom partnerstvu (2016.) sa 11 zemalja te regije. Ovom trendu revizije međunarodnih sporazuma potrebno je dodati i povlačenje iz Pariškog sporazuma o klimi (2015.) i mogućnost suspendiranja sporazuma o iranskom nuklearnom naoružanju (2015.).

Predsjednik Trump ostvario je jedno od svojih prvih izbornih obećanja tako što je 5. ožujka 2018. godine potpisao odluku o uvođenju dodatnih carina u iznosu od 25% na uvoz čelika i 10% na uvoz aluminijskih proizvoda, koja je stupila na snagu 23. ožujka 2018. godine.³ Najavio je uvođenje carina na 100 proizvoda iz Kine u vrijednosti do 60 milijardi dolara (48,6 milijardi eura) koji su napravljeni kao posljedica krađe industrijskih tajni američkih poduzeća. Zauzvrat, od Kine se zahtijeva da smanji carine na uvoz američkih automobila, da kupi više američkih poluvodiča i olakša pristup svom financijskom sektoru. Ovi zahtjevi upućeni su novom kineskom potpredsjedniku vlade zaduženom za ekonomsku politiku i financije Liu He radi smanjenja trgovinskog deficita od 375 milijardi dolara u 2017. godini kojeg su SAD ostvarile s Kinom. Kina od Sjedinjenih Američkih Država zahtijeva da smanje restrikcije u pogledu izvoza tehnologije u Kinu.

Prijetnja protekcionističkim mjerama često je adut u pregovorima, kada jedna strana želi izvršiti pritisak na vanjskotrgovinskog partnera, posebno onog s kojim postoji veliki trgovinski deficit, kao što je to slučaj s Kinom i Južnom Korejom. Da bi izbjegla američki porez na čelik i aluminij, Južna Koreja je pristala dodatno otvoriti tržište automobila i do 2041. godine produžiti američki porez od 25% za uvoz kamioneta iz Južne Koreje. Južna Koreja je prihvatila godišnju kvotu izvoza čelika u SAD od 2,68 milijuna tona, što je 70% prosječnog godišnjeg izvoza u posljednje tri godine. Ispod ovog praga, južnokorejski čelik će biti oslobođen poreza u SAD.

S druge strane, u Kini je tijekom 2017. godine organizirano nekoliko foruma (Boao, Peking) na kojima se razgovaralo o budućnosti globalizacije i slobodne trgovine, a zaključak je bio da zemlje trebaju

3 Dostupno na:

<https://www.commerce.gov/news/press-releases/2018/02/secretary-ross-releases-steel-and-aluminum-232-reports-coordination> (30.03.2018.)

odbaciti protekcionističke mjere, jer su međuovisne. Kina je nezadovoljna američkim carinama na uvoz čelika i aluminijske u osuđuje metodu kojom se koristi, zbog čega razmatra carine na uvoz iz SAD u iznosu od 3 milijarde dolara.⁴

“Trumpov protekcionizam” je otvorio pitanje preživljavanja američkog *wilsonijanskog* liberalnog poretka, nastalog početkom 20. stoljeća u vrijeme kada su i same SAD bile nespremljene za ulogu svjetske sile i koji je preko ideje o ujedinjenim nacijama jačao američku moć, da bi krajem 20. stoljeća prerastao u liberalni hegemonizam SAD-a. Zato je znanstveno-istraživački cilj rada utvrditi jača li protekcionizam nacionalnu ekonomiju i slabi li istovremeno međunarodnu u uvjetima globalne međuovisnosti svijeta, posebno na razini tehničko-tehnoloških dostignuća ostvarenih u proteklih trideset godina, od kraja Hladnog rata. Proizvodi li protekcionizam više protekcionizma što bi izazvalo slabljenje utjecaja postojećih institucija kao regulatora međunarodne trgovine i financija (Svjetska trgovinska organizacija, Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka) i kraj posthladnoratovske ere, te istovremeno označilo početak uspostavljanja novih ili “paralelnih” institucija (Nova azijska razvojna banka BRICS, Azijska banka za investicije i infrastrukturu) i formiranja novog svjetskog ekonomskog i financijskog poretka u multipolarnoj eri 21. stoljeća.

Protekcionizam i ekonomsko jačanje Sjedinjenih Američkih Država

U prvih šest mjeseci 2017. godine na nacionalnoj, državnoj i lokalnoj razini u SAD-u bilo je 26% protekcionističkih mjera više nego u istom razdoblju 2016. godine, što pogada interese zemalja članica G20, a za 50% smanjene su mjere liberalne politike.⁵ Sjedinjene Američke Države nametnule su više od 400 trgovinskih ograničenja na širok spektar proizvoda uvezenih iz više od 40 zemalja. Obrazloženje administracije predsjednika Trumpa je da se pojedini uvozni proizvodi prodaju po prenisnoj cijeni koju je odobrio Odjel za trgovinu (*Department of Commerce, DOC*). Zakon vladi dozvoljava da nametne carinu na određeni uvozni proizvod, tako da se može prodati samo po cijeni koju vlada smatra pravednom. Ured američkog trgovinskog predstavništva (*The Office of the United States Trade Representative, USTR*) poslao je Kongresu (ljetno 2017.) izvještaj u kojem detaljno analizira priorite-

4 Dostupno na:
<http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/policyreleasing/201803/20180302723376.shtml> (31.03.2018.)

5 Dostupno na:
<https://www.ft.com/content/25ae4968-5f32-11e7-91a7-502f7ee26895>
(14.11.2017.)

te u području trgovine koje je postavila administracija predsjednika Trumpa i navodi da “naperi da se pojačaju restrikcije na uvoz u korist favoriziranih industrija oštetiti će ekonomski rast, dovesti do nezaposlenosti i povećanja potrošačkih cijena. To nije strategija koja će Ameriku učiniti velikom”.⁶ Ekonomisti lijevog i desnog političkog spektra u SAD već desetljećima tvrde da zemlja smanjuje vlastitu ekonomsku dobrobit kad god uvede ograničenja na uvoz. To znači da će ukupna razina prosperiteta i životnog standarda nacije opasti. Protekcionizam stvara više protekcionizma, a ne više liberalizacije trgovine. To pokazuju i primjeri iz američke prošlosti koji se analiziraju u ovom radu.

U vrijeme Velike krize 1929. godine većina zemalja povećala je zaštitu domaćih industrija radi održavanja razine zaposlenosti, usmjeravajući potrošnju od stranih ka domaćim proizvodima, što se generalno uzevši, negativno odražava na druge zemlje koje posežu za istim mjerama uzrokujući time pad svjetske trgovine. Nakon Velike krize, američki predsjednik Franklin Delano Roosevelt pokrenuo je u ožujku 1933. godine nacionalni program pod nazivom New Deal (Novo poslovanje), koji je obuhvaćao velike javne radove, suspendiranje konvertibilnosti dolara u zlato, stvaranje jedinstvene zone dolara, zahtijevajući od banaka da, prema Glass-Steagallovom aktu, izaberu hoće li se baviti bankarskim poslom, za što su se opredijelile J.P. Morgan Chase i City banka, ili investicijskim fondovima, poput Lehman Brothers, Goldman Sachs i Morgan Stanley banke. Rast gospodarstva se ipak sporo obnavljao i 1934. godine dolar je devalviran za više od 40% u odnosu na zlato. Usljedile su kritike ekonomista (Robert Murphy, kasnije Milton Friedman) jer su intervencionističke mjere proizvele krizu i oporavak tržišta, što je rezultiralo novim padom američkog gospodarstva 1938. godine. Tada je predsjednik Roosevelt formirao novu vrstu javne banke, Fannie Mae, kako bi se stanovnicima omogućilo jeftinije stambeno kreditiranje.⁷ Nezaposlenost je porasla za još 25%, a nacionalni dohodak je prepolovljen. Američke banke počele su razmišljati o uspostavljanju filijala u Londonu kako bi se bavile poslovima koji su im bili zabranjeni na Wall Streetu (Attali, 2009: 32-33).

Ulazak SAD-a u Drugi svjetski rat obilježio je kraj financijske i ekonomske krize. Od listopada 1941. godine nezaposlenost koja je iznosila 18% počela se smanjivati. SAD i Velika Britanija započele su razgovore o upravljanju svijetom poslije rata, posebno o organizira-

- 6 Dostupno na:
<https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2017/NTE/2017%20NTE.pdf>
(23.03.2018.)
- 7 Sedamdesetih je Fannie Mae u potpunosti privatiziran i tada je osnovan Freddie Mac. Ove dvije institucije su 2008. godine stavljene pod državno upravljanje uz imenovanje novog rukovodstva i za njih je odvojeno 200 milijardi dolara kapitala kako bi se spasile, s obzirom da su tada jamčile za isplatu 1,4 milijarde dolara stambenih kredita, tj. 40% svih stambenih kredita u SAD.

nju monetarnih i financijskih institucija, što je trajalo tri godine. Na konferenciji održanoj u Bretton Woodsu (1. srpnja 1944.) u prisustvu 700 izaslanika formirani su Međunarodni monetarni fond i Međunarodna banka za obnovu i razvoj, dok je formula “novac konvertibilan u zlatu” promijenjen u “novac konvertibilan u zlatu ili u američkom dolaru”, čime je potvrđen dolarski standard. Tako su SAD iz rata izašle ojačane, a industrijska proizvodnja je udvostručena u odnosu na onu iz 1939. godine. SAD su držale polovicu svjetske proizvodnje ugljena, dvije trećine nafte i više od polovice struje, te su bile u posjedu 80% svjetskih rezervi zlata. Uz to, socijalna nejednakost u SAD-u se smanjila tako da 5% najbogatijih nije raspolagalo sa više od 25% dohotka, u odnosu na 40% prije rata (Attali, 2009: 42). Do 1958. godine dolar se rijetko koristio izvan SAD, ali uslijed rata u Vijetnamu postao je sve prisutniji u svijetu jer je započeo uvoz strojeva i prirodnih resursa u Ameriku.

Kraj Hladnog rata otvorio je tržišta za slobodnu trgovinu. Zahvaljujući pojavljivanju novih industrijskih zemalja, posebno Kine, koje su redom prihvaćale tržišnu ekonomiju, globalizacija tržišta postajala je sve rasprostranjenija, ali, kako tvrdi Jacques Attali, francuski ekonomist, ne i uspostavljanje pravne države. Monetarna i financijska kriza u Aziji 1997. godine pogodila je Rusiju i Brazil, kao i špekulativni fond (Long-Term Capital Management, LTCM) u SAD-u, koji je zbog matematičke greške svojih osnivača dospio u veliki dug. Zahvaljujući financijskoj intervenciji Federalnih rezervi (centralna američka banka) izbjegnuta je krah, ali je 2000. godine fond raspušten. Zabrinuta zbog činjenice da azijska kriza vodi prema novoj procjeni vrijednosti njene valute, Kina je počela kupovati dolare. Rast i američki deficit su na taj način sve više i više financirani zahvaljujući štednji Kine koja u SAD izvozi najveći dio svoje industrijske proizvodnje. Tako je nastao novi “ekonomski par”, koji je profesor sa Sveučilišta Harvard Neil Ferguson nazvao “Kimerika”.

Deregulacija⁸ se ubrzavala i u rujnu 1999. godine Aktom o modernizaciji financijske službe uklonjene su restrikcije iz Glass-Steagallovog akta čime je retroaktivno legalizirana Citigroup (nastala fuzijom Citicorpa i Travelers grupe koja je obnovila aktivnosti u području bankarskih poslova, obuhvaćajući Salomon Smith Barney, vodeću američku investicijsku banku) i formiran prvi američki financijski gigant. Međutim, 2000. godine u vrijeme eksplozije Interneta, indeks Nasdaq, koji se počeo fokusirati na tehnološke performanse, smanjio se za 39,9%, označivši time početak pada dot-com balona. Federalne

8 Deregulacija je proces uklanjanja legalnih ili kvazilegalnih restrikcija za pojedine vrste djelatnosti ili cijene u nekom gospodarskom sektoru. Osamdesetih su brojni sektori poput zračnog prijevoza, telekomunikacija, bankarstva i trgovine vrijednosnicama deregulirani u mnogim zemljama. U SAD su uklonjeni limiti za kamatnu stopu, a u Velikoj Britaniji uvođenje dvojnog vlasništva na burzi.

rezerve su radi stimuliranja američkog gospodarstva snizile kamatne stope, što je ubrzalo rast cijena nekretnina i potrošačke potražnje. Nakon terorističkog napada na SAD (11. rujna 2001.) uslijedio je pad industrijskog indeksa Dow Jones za 7,3%. Pristalice tvrde struje neokonzerativaca u Sjedinjenim Američkim Državama zagovarali su jači neoliberalizam u domeni tržišne ekonomije i liberalnu demokraciju, kao i američki unilateralizam u međunarodno-političkim odnosima. Međutim, 2002. godine ekonomske okolnosti u SAD su se pogoršale uz opasnost od duboke recesije, što je s velikim proračunskim deficitom i naglim povećanjem vojnih troškova zbog započete borbe protiv međunarodnog terorizma dovelo do toga da su se “proklamirani američki ideali sukobili sa parohijalnim američkim interesima” (Kegley i Wittkopf, 2004: 507). Umjesto predizbornog obećanja da će unaprijediti slobodnu trgovinu, administracija predsjednika Georgea Busha mlađeg pribjela je protekcionizmu i početkom 2002. godine uvela je carine do 30% na uvoz čelika kako bi se zaštitila domaća industrija, kao i carine od 29% na kanadsku crnogoričnu drvenu građu. Zbog ovih mjera Europska unija zatražila je četiri milijarde dolara carinskih penala od SAD-a. Postojao je strah da bi pod daljnjim ekonomskim pritiscima liberalni režim slobodne trgovine od važnosti za svjetski prosperitet, mogao doživjeti slom.

Kriza koja je počela u SAD-a (financijska i hipotekarna) sličila je na onu iz 1929. godine, ali je po svojim razmjerima bila mnogo veća zbog globalne integriranosti tržišta. Globalizacija u uvjetima slobodnog tržišta utjecala je na delokalizaciju realnog sektora gospodarstva iz razvijenih zapadnih u novoidustrijalizirane azijske zemlje, što je izazivalo strukturne poremećaje i izbijanje svjetske ekonomske krize. Zabilježen je “pad svjetskog bruto proizvoda za 10%, pad vrijednosti vodećih svjetskih tržišta kapitala iznosio je 30-70%, dok je industrijska proizvodnja u prvom kvartalu 2009. godine opala u Sjedinjenim Državama 13%, u Japanu 38%, u Njemačkoj 20% i u Velikoj Britaniji 13%. Drugi val krize iz 2012. godine najteže je pogodio Europsku uniju, prijeteci slomom “eurozone” i eura kao zajedničke europske valute. To bi, vjerojatno, dovelo i do kraja europske integracije u njenom današnjem obliku i pokrenulo lanac događaja u svjetskom gospodarstvu i politici čije bi posljedice mogle nadmašiti posljedice krize iz 1929. godine. Čak je i Sjevernoatlantski ugovor, koji je među glavnim zapadnim grupacijama naizgled najmanje pogođen krizom, na summitu održanom u Chicagu u svibnju 2012. godine usvojio koncept “pametne obrane”, iza koga se krije namjera Sjedinjenih Država da proračun rasterete od dijela vojnih izdataka i ravnomjernije među saveznicima rasporede troškove zajedničke obrane” (Simić, P., 2013: 25). Kriza je označila početak kraja američkog unilateralizma i unipolarnog međunarodnog poretka i javila se potreba jačanja međunarodnih ekonomskih i političkih institucija, odnosno globalnog upravljanja problemima globalizira-

nog svijeta. Američki predsjednik Barack Obama, koji je prvi mandat započeo u vrijeme ekonomske krize, isticao je značaj multilateralne tvorevine koju su Sjedinjene Američke Države podigle nakon Drugog svjetskog rata, oličenu u Ujedinjenim nacijama, Bretton-woodskim institucijama i NATO-u.

Njegov nasljednik, predsjednik Donald Trump pokazao je ambivalentan stav prema prethodno navedenim institucijama, od početnog negiranja do pozitivnog izjašnjavanja o njihovoj međunarodnoj ulozi, što je i sustav koji one predstavljaju stavljalo pred nove izazove. U skladu sa člankom 232. Zakona o proširenju trgovine iz 1962. godine, s izmjenama i dopunama, Ministarstvo trgovine SAD-a provelo je istraživanje o utjecaju koje uvoz proizvoda od čelika i kovanog i neobrađenog aluminija ima na nacionalnu sigurnost, o čemu je sastavljen izvještaj koji je proslijeđen predsjedniku Trumpu i bio je osnova za uvođenje dodatnih carina na uvoz čelika i aluminija. U zaključku je iznijeto da količine i okolnosti uvoza čelika i aluminija "prijetu ugrozom nacionalne sigurnosti", kako je definirano člankom 232.⁹ Odluka predsjednika Trumpa da uvede dodatne carine na uvoz čelika i aluminija ima za cilj povećanje proizvodnje domaćeg čelika sa sadašnjih 73% kapaciteta na približno 80%, što je minimalna stopa potrebna za dugoročnu održivost industrije. Nedavni višak proizvedenog čelika na globalnoj razini iznosio je 700 milijuna tona, što predstavlja gotovo sedam puta više od ukupne godišnje potrošnje čelika u SAD. Kina je najveći proizvođač i izvoznik čelika i najveći je izvor viška kapaciteta čelika, koji sam prelazi ukupnu američku proizvodnju čelika. Prosječna mjesečna proizvodnja čelika u Kini jednaka je godišnjoj proizvodnji u SAD. Za određene vrste čelika, kao što su električni transformatori, postoji samo jedan američki proizvođač. Početkom 2018. godine u SAD je postojalo 169 antidamping i zahtjeva za uvođenjem carina za čelik, od kojih je 29 protiv Kine, a za 25 su istrage u tijeku. Ministar trgovine Wilbur Ross preporučio je predsjedniku Donaldu Trumpu da razmotri predložena alternativna pravna sredstva za rješavanje problema uvoza čelika: globalna carina od najmanje 24% na cjelokupan uvoz čelika iz svih zemalja ili carina od najmanje 53% na cjelokupan uvoz čelika iz 12 zemalja (Brazil, Kina, Kostarika, Egipat, Indija, Malezija, Južna Koreja, Rusija, Južna Afrika, Tajland, Turska i Vijetnam) s kvotom na proizvode od čelika uvezene iz svih drugih zemalja, što odgovara 100% njihovom izvozu u SAD u 2017. godini. Kvota na uvoz proizvoda od čelika iz svih zemalja odgovara 63% izvoza svake zemlje u SAD.

Zaključci izvještaja o aluminiju su: uvoz aluminija porastao je sa 66% u 2012. godini na 90% ukupne potražnje za primarnim alumini-

9 Secretary Ross Releases Steel and Aluminum 232 Reports in Coordination with White House. Dostupno na: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2018/02/secretary-ross-releases-steel-and-aluminum-232-reports-coordination> (30.03.2018.)

jem; u razdoblju od 2013. do 2016. zaposlenost u industriji aluminija opala je za 58%, isključeno je 6 talionica, a samo dvije od preostalih 5 talionica rade punim kapacitetom, iako se potražnja za aluminijem značajno povećala; sa smanjenjem vojnih izdataka, potrošnja aluminija u vojne svrhe predstavlja mali postotak ukupne potrošnje i nedovoljna je za održivost talionica.¹⁰ Na primjer, u SAD-u je preostao samo jedan proizvođač visokokvalitetne aluminijske legure potrebne za vojno zrakoplovstvo. U području infrastrukture, koja je neophodna za ekonomsku sigurnost, najviše se upotrebljava aluminij. Odjele za trgovinu nedavno je pokrenuo trgovinski postupak zbog antidamping cijena aluminija. Početkom 2018. godine SAD su imale dva antidamping i kompenzacijska naloga za uvoz aluminija, u oba slučaja protiv Kine, a postoje četiri istrage protiv ove zemlje. Prijedlozi Ministarstva trgovine izloženi u izvještaju za uvoz aluminija su: carina od najmanje 7,7% na cjelokupan izvoz aluminija iz svih zemalja; ili carina od 23,6% na sve proizvode iz Kine, Hong Konga, Rusije, Venezuele i Vijetnama; ili kvote jednake 100% njihovog izvoza u 2017. godini u SAD, ili kvote na cjelokupan uvoz iz svih zemalja u maksimalnom iznosu od 86,7% od njihovog izvoza u SAD u 2017. godini. Svaki od tri prijedloga ima za cilj povećanje proizvodnje aluminija sa sadašnjih 48% na 80%, što je razina koja bi industriju učinila dugoročno održivom.

Izuzetak od odluke o dodatnim carinama na uvoz čelika i aluminija su Kanada i Meksiko, odnosno prvi i četvrti izvoznik u Sjedinjene Države, bez vremenskog ograničenja, u skladu sa procesom pregovara o Sporazumu o slobodnoj trgovini. Odluka o univerzalnim carinama izazvala je negativne reakcije američkih trgovinskih partnera, pojedinih kongresnika i većine predstavnika američke industrije, jer porezi podrivaju konkurentnost poduzeća i osiromašuju američke potrošače. Europska unija očekuje izuzeće od primjene ove odluke, posebno Njemačka, koja je osmi izvoznik čelika na američko tržište. Prema Studiji o trgovinskom partnerstvu predviđeno je stvaranje 33.500 radnih mjesta u industriji čelika, ali i ukidanje 146.000 radnih mjesta u drugim sektorima.

Kineski izazov Americi i svijetu

U uvjetima globalizacije i slobodne međunarodne trgovine Kina se sve više profilirala kao buduća ekonomska, politička, tehnološka i vojna sila čime je stekla današnju moć u međunarodnim odnosima. Reforme, posebno od stupanja u članstvo Svjetske trgovinske organi-

¹⁰ Secretary Ross Releases Steel and Aluminum 232 Reports in Coordination with White House. Dostupno na: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2018/02/secretary-ross-releases-steel-and-aluminum-232-reports-coordination> (30.03.2018.)

zacije 2002. godine, podrazumijevale su prestanak kolektivizacije poljoprivrede, postupnu liberalizaciju cijena, fiskalnu decentralizaciju, povećanu autonomiju državnih poduzeća, porast privatnog sektora, razvoj tržišta kapitala i moderan bankarski sustav, otvaranje prema vanjskoj trgovini i investicijama, kao i širenje građanskih sloboda kroz političke reforme. Kina se opredijelila za neoliberalizam očekujući dobit od aktivnog sudjelovanja na globalnom tržištu.

Od početka procesa modernizacije u Kini 1978. godine, godišnji rast domaćeg bruto proizvoda iznosio je 9,8%, praćen porastom obujma vanjsko-trgovinske razmjene (3,87 trilijuna dolara u 2012.) i priljevom stranih investicija (SAD, Japan, Njemačka) koje su prvobitno usmjeravane na proizvodnju, a zatim na visoku tehnologiju, nove materijale i moderne uslužne industrije, što je ključno za dugoročni napredak zemlje. Zbog svjetske ekonomske krize koja je utjecala na povećanje cijena ključnih faktora proizvodnje, ali i slabljenja kupovne moći u svijetu, rast domaćeg bruto proizvoda se od 2012. godine usporavao i tada je iznosio 7,5%. U 2013. kineska valuta juan (renminbi, RMB) prvi put se pojavila među deset svjetskih valuta kojima se najviše trguje, a u Šangaju je otvorena zona slobodne trgovine, kako bi grad postao centar međunarodne trgovine i financija i izazov otvorenoj ekonomiji Hong Konga. U 2014. godini Kina je postala najveće gospodarstvo svijeta sa bruto domaćim proizvodom (GDP) od 17.62 trilijun dolara i stopom rasta od 7,4%, čime su prvi put u modernoj povijesti nadmašene Sjedinjene Američke Države, čiji je bruto domaći proizvod u istoj godini iznosio 17.42 trilijuna dolara, a stopa rasta 2,4%.¹¹ Međutim, dohodak po glavi stanovnika, koji je u 2014. godini iznosio 12,900 dolara, ispod je svjetskog prosjeka i Kina se svrstava u grupu zemalja u razvoju. Zato su planovi za budućnost zasnovani na novom modelu rasta orijentiranom više na potrošnju nego na izvoz, uz nastavak provođenja političkih reformi. U 2016. godini Međunarodni monetarni fond uključio je kinesku nacionalnu valutu juan u košaru rezervnih valuta uz dolar, euro, funtu i jen, u raspodjeli specijalnih prava većenja po ponderiranoj stopi od 10,92%. Ovo ukazuje na sigurnost juana, što pomaže Kini da stekne veći utjecaj u međunarodnim financijskim poslovima i razgovorima. Kina drži 1,4 trilijuna dolara u američkim državnim obveznicama i u 2016. godini bila je treće po veličini najveće izvozno tržište za američku robu. Podaci iz američkih Federalnih rezervi pokazuju da je u 2016. godini domaći bruto proizvod u SAD iznosio 18.56 trilijuna dolara, u Kini 11.39 trilijuna dolara. Međutim, kineski podaci govore da je bruto domaći proizvod u toj zemlji iznosio oko 14 trilijuna dolara, što SAD osporavaju. U 2016. godini, stopa

11 The World Factbook. Dostupno na: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html (16. 10. 2015.)

rasta u SAD iznosila je 1,6%, u Kini 6,7%.¹² U 2017. godini domaći bruto proizvod u Kini iznosio je 23.12 trilijuna dolara, stopa rasta 6,8%, dohodak po glavi stanovnika 16,600 dolara,¹³ dok je u SAD bruto domaći proizvod iznosio 19.36 trilijuna, stopa rasta 2,2%, dohodak po glavi stanovnika 59,500 dolara.¹⁴

Zahvaljujući modernizaciji, Kina je sebe postavila na znanstveno-istraživački i razvojni plan, svojim brzim željeznicama, automobilskom industrijom, lunarnom sondom Chang'e-3, informacijskom i tehnologijom istraživanja dubokih voda i unaprjeđenom poljoprivredom. U 2012. investirala je 77,2 milijarde dolara u inozemstvu, uz financijsku pomoć za 16 zemalja Srednje i Istočne Europe od 10 milijardi dolara kroz politiku "16+1", gdje Kina već ulaže u infrastrukturu, energetiku i industriju.

Ekonomsku snagu angažirala je u modernizaciju vojske, te je u 2017. godini izdvojila 1,9% domaćeg bruto proizvoda u vojne svrhe. Raspolaze nuklearnim naoružanjem, prvi nosač zrakoplova Liaoning uspješno je testiran, a u izgradnji je drugi potpuno kineski. Na obilježavanju 70. godišnjice kraja Drugog svjetskog rata, prvoj vojnoj paradi s međunarodnim sudionicima u Pekingu, Kina je pokazala najmodernije zračne i pomorske snage, ukazujući na promjenu svoje vojne doktrine koja se ranije zasnivala samo na kopnenim snagama.¹⁵ Sigurnosna politika Kine usmjerena je na očuvanje dobrih diplomatskih odnosa, posebno sa SAD-om i drugim velikim silama, kako bi izbjegla primjenu politike obuzdavanja u "novom Hladnom ratu" i mogućnost da postane meta koalicije koju predvodi SAD čiji je cilj zaustaviti kineski rast.

Kombinirani su problemi koje predsjednik Trump vidi u bilateralnim odnosima sa Kinom: 1) američki trgovinski deficit s Kinom; 2)

12 U.S. Census bureau and from a division of the U.S. Treasury. Dostupno na: <https://www.census.gov/foreign-trade/guide/sec1.html> (18.10. 2017.)

13 Dostupno na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> (31.03.2018.)

14 Dostupno na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html> (31.03.2018.)

15 Mornarica NR Kine najveća je u Aziji po broju brodova – 77 ratnih, 60 podmornica, 55 srednjih i velikih amfibija, jedan nosač zrakoplova i približno 85 borbenih brodova opremljenih sa raketama. Trenutno se stari brodovi zamjenjuju sa manjim brojem moderniziranih. Njihov operacijski fokus uglavnom je usmjeren ka zapadnom Pacifiku. Kineska mornarica pojačala je svoje angažiranje u tzv. netradicionalnim sigurnosnim izazovima, koristeći je kao svoje diplomatsko sredstvo. Primjer za to je angažiranje sa dva ratna broda u misiji UN-a protiv pirata u Adenskom zaljevu 2008. godine. Tako je kineska mornarica bila u prilici zaštititi svoje i strane trgovinske brodove protiv napada somalijskih pirata, što ima i dodatnu svrhu u kontekstu pomorskog pojasa Novog puta svile. U 2011. godini tijekom evakuacije civila, uključujući i kineske državljane iz Libije, Kina je svoju fregatu iz Adenskog zaljeva poslala na Mediteran kao pratnju za putnički brod koji ih je prevezio. Slično je bilo i 2014. godine sa kineskom pratnjom danskog broda koji je prevezio kemijsko oružje iz Sirije.

Kina manipulira svojom valutom i prisvaja intelektualno vlasništvo preko američkih kompanija koje posluju u Kini; 3) nuklearni program Sjeverne Koreje, saveznice Kine. Umjesto ekonomske konfrontacije, odlučio se za pregovore, tražeći pomoć Kine u pogledu obuzdavanja nuklearnog programa Sjeverne Koreje. Ipak, na temelju američkog trgovinskog prava iz 1974. godine, ispitana je mogućnost uvođenja visokih carina na uvoz kineske robe ili drugih trgovinskih mjera. Kinesko ministarstvo trgovine smatra da je "neodgovorno da Sjedinjene Države prkose pravilima Svjetske trgovinske organizacije (načelo opće slobodne trgovine) i da istražuju trgovinu sa Kinom u skladu sa američkim zakonom".¹⁶ Kina i dalje pažljivo prati napredak američke istrage i u skladu sa tim će poduzeti odgovarajuće mjere kako bi zaštitila svoja legitimna prava i interese.

1) Američki trgovinski deficit sa Kinom iznosio je 347 milijardi dolara u 2016. godini. Američki izvoz u Kinu bio je 116 milijardi dolara, a uvoz iz Kine 463 milijarde dolara. Sjedinjene Američke Države uvoze elektroniku, odjeću i strojeve iz Kine. Znatna dio uvoza dolazi od američkih proizvođača koji šalju sirovine u Kinu zbog niskih troškova montaže i kada se takvi proizvodi otpreme u SAD, oni se smatraju uvoznim. Kina proizvodi robu široke potrošnje sa nižim troškovima od drugih zemalja. Konkurentna cijena rezultat je dva faktora: niži životni standard koji kompanijama u Kini omogućuje da radnicima isplaćuju manje plaće, i devizni tečaj koji je djelomično vezan za dolar. Ukoliko SAD primijene trgovinski protekcionizam, njihovi potrošači će plaćati visoke cijene za robu proizvedenu u zemlji. Većina ljudi će se radije opredijeliti za kupovinu jeftinijih računala, elektronike ili odjeće, čak i ukoliko to znači da će drugi Amerikanci izgubiti posao. Zato je malo vjerojatno da će se trgovinski deficit smanjiti.

2) Budući da je svoju valutu držala čvrsto vezanu za američki dolar, u srpnju 2005. godine, Kina je prešla na sustav deviznog tečaja na osnovu zajedničke košare valuta. Od tada do kraja 2008. godine, juan je porastao za više od 20% u odnosu na američki dolar, ali je devizni tečaj ostao vezan za dolar od početka globalne financijske krize do lipnja 2010., kada je dozvoljen nastavak postupne liberalizacije. Bivši američki ministar financija Henry M. Paulson inicirao je 2006. godine američko-kineski strateški ekonomski dijalog kada je uvjerio Narodnu banku Kine da ojača vrijednost juana u odnosu na dolar. To povećanje je iznosilo 2-3% godišnje u periodu između 2000 i 2013. godine. Njegov kolega, ministar financija Jack Lew nastavio je dijalog tijekom administracije predsjednika Obame. Narodna banka Kine je 2015. godine objavila da će nastaviti pažljivo podupirati punu konvertibilnost juana, budući da je valuta prihvaćena kao dio specijalnih prava vuče-

16 Dostupno na: <http://money.cnn.com/2017/08/21/news/economy/china-us-trump-trade-probe/index.html> (7. 11. 2017.)

nja Međunarodnog monetarnog fonda. Nakon angažiranja tijekom jednog desetljeća u jednosmjernoj intervenciji velikih razmjera kako bi se oduprla povećanju vrijednosti juana, intervencija Kine u 2016. na deviznim tržištima imala je za cilj spriječiti brzo opadanje vrijednosti valute kako to ne bi imalo negativne posljedice za Sjedinjene Američke Države, Kinu i globalnu ekonomiju. Jacques Attali, smatra da “kada Kina bude zaista odlučila da se koncentrira na svoje unutrašnje tržište i svoju industriju preorijentira u tom pravcu, neće više postojati razlog da brani paritet prema dolaru” (Attali, 2009: 153.).

Kinu se sumnja da putem intelektualne “špijunaže”¹⁷ pokušava pomoći domaćim industrijama (traženjem od kompanija osjetljivih komercijalnih informacija kao uvjeta za pristup tržištu, poput softvera ili dizajna proizvoda), što Ministarstvo trgovine Kine osporava, uz argument da kada velike kompanije počinju poslove u gospodarstvima u razvoju, nije neobično da dijele svoju tehnologiju sa lokalnim partnerima i zaposlenima. Prema kineskim pravilima, strane firme koje se žele uključiti u određene industrije, poput energije, telekomunikacija i automobila, moraju formirati zajednička ulaganja sa lokalnim partnerima, što često rezultira transferom tehnologije ka kineskim kompanijama. Kina snažno podržava globalno poslovanje u provođenju aktivnosti istraživanja i razvoja u cijeloj zemlji. U 2016. godini “Apple” je objavio plan o otvaranju centara za istraživanje i razvoj u četiri kineska grada. James Andrew Lewis smatra da je “američka administracija problem shvatila prekasno. Krađa intelektualnog vlasništva je jučerašnje pitanje. Djelomično zbog starog transfera tehnologije, a djelom zbog ogromnog investiranja vlade u znanost i istraživanje, Kina je razvila vlastite inovativne sposobnosti. Stvaranje novog Internet protokola (IP) u SAD-u je važnije nego držati ga izvan Kine.”¹⁸

3) Tijekom prvog posjeta Aziji u studenom 2017. godine, američki predsjednik Trump izjavio je da kineski predsjednik Xi Jinping ima izuzetno korisnu ulogu u pogledu nuklearnog programa Sjeverne Koreje i da ga želi uvjeriti na prihvaćanje novih oštrijih sankcija, posebno embarga u pogledu izvoza nafte, prema Sjevernoj Koreji. Kina se do sada protivila takvom ekstremnom stavu. Pitanje je hoće li svoj stav promijeniti pod američkim pritiskom, posebice nakon održanog 19. Kongresa Komunističke Partije Kine, kada je predsjednik Xi reizabran na čelnu poziciju partije u narednih pet godina (2017.), a zatim reizabran za predsjednika (2018.) bez ograničenja (izmjenom članka

17 Dostupno na:

https://www.wto.org/english/news_e/news18_e/ds542rfc_26mar18_e.htm
(30.03.2018.)

18 James Andrew Lewis, Center for Strategic and International Studies. Available from: <https://www.cncb.com/2017/09/01/trump-protectionism-wont-make-america-great-commentary.html> (7. 11.2017.)

79. Ustava kojim se predsjednik ograničavao na dva mandata), uz najavu stvaranja nove ere u kojoj će Kina biti moderna, poštovana i super sila. Možda su određeni ustupci s kineske strane realni, kao i želja da predsjednik Trump prihvati princip “jedne Kine” u pogledu statusa Tajvana, bez posebnog naglaska na osjetljivo pitanje ljudskih prava u Kini, što je bilo nezaobilazno prilikom ranijih posjeta američkih državnika.

U razmatranju “kineskog izazova” i rastuće uloge zemalja u usponu na međunarodnoj sceni, u SAD postoje dvije škole autora – realisti i liberalna škola međunarodnih odnosa:

1. Realisti – na čijem čelu je John Mearsheimer, koji smatraju da će strateški razlozi utjecati na Kinu da se ponaša kao i druge velike sile u povijesti (SAD, SSSR, Velika Britanija), uspostavljajući regionalnu hegemoniju, poput one koju su Sjedinjene Američke Države nametnule u zapadnoj hemisferi u 19. stoljeću. To bi značilo dominaciju Kine nad Japanom i Korejom, kao i nad drugim regionalnim akterima, uz stvaranje dovoljno snažne oružane sile za sprječavanje drugih država u bilo kakvom suprotstavljanju. Realisti su također očekivali da će Kina, vođena nagonom velike sile razviti vlastitu verziju Monroeove doktrine uperene protiv Sjedinjenih Američkih Država, koja će nastojati da je u tome spriječi.¹⁹ Zbog toga će, prema Mearsheimeru, Sjedinjene Američke Države i Kina vjerojatno ući u intenzivno vojno nadmetanje s ozbiljnom mogućnošću izbijanja rata, uz pitanje “je li Kina više zainteresirana za novac ili za rakete”.²⁰ Pripadnici ove škole, tzv. “ubojice zmaja”, poticali su američku administraciju da nakon 1999. godine započne politiku aktivnog političkog i vojnog obuzdavanja Kine.

2. Liberalna škola međunarodnih odnosa – na čijem čelu je John Ikenberry, smatra da je moć Kine i drugih zemalja u usponu nastala unutar tzv. američkog svijeta i da ne ugrožava ni ulogu SAD ni postojeći međunarodni sustav. Ovaj pristup polazi od dvije ideje na kojima počiva liberalizam. Liberalni institucionalisti vjeruju da će ove zemlje nastaviti djelovati unutar postojećeg sustava međunarodnih institucija, da su snažno podržale politiku Zapada prema svjetskoj ekonomskoj krizi i da će nastojati očuvati postojeći *status quo* koji im je donio napredak. John Ikenberry, smatra da se Kina “suočava s jednim međunarodnim poretком koji je fundamentalno različit od onih s kojima su se nekada suočavale države u usponu... Ona se suočava sa sustavom čiji je centar na zapadu i koji je otvoren, integriran, zasnovan na pravilima, sa širokim i dubokim političkim temeljima” (Simić, P., 2014: 311.). Pripadnici ove škole nazivaju se “ljubitelji pande”.

19 John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton, New York 2001, pp. 401-402. Dostupno na: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf> (13. 11.2017.)

20 Zbigniew Brzezinski & John Mearsheimer, *Clash of the Titans*, Foreign Policy, No. 146, Jan/Feb, 2005. Dostupno na: <http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/brzezinski1.pdf> (14.11.2017.)

Između realista i liberala, politička elita u Washingtonu pronašla je kompromis u politici tzv. *conagementa* Kine, tj. vojnog obuzdavanja (*containment*) i ekonomskog angažiranja (*engagement*). Zajedničko za obje škole je to što se slažu da je “kineski izazov” politiku Sjedinjenih Američkih Država usmjerio ka Aziji i Pacifiku kao regija koji će imati najveći utjecaj na međunarodne odnose u 21. (Simić, J., 2014: 499).

Novi globalni ekonomski poredak

Ukoliko “Trumpov protekcionizam” bude snažan, Kina bi sa partnerima okupljenim oko mega projekta “Jedan pojas, jedan put”, čiji je krajnji cilj stvaranje “Novog globalnog ekonomskog poretka” mogla preuzeti vodstvo u razvijanju liberalnog ekonomskog poretka, koji je stvorila Amerika. Osim što se projektom “Jedan pojas, jedan put”, koji je predsjednik Xi Jinping predstavio 2013. godine, kopnom i morem ekonomski povezuje Azija sa Europom (obnova Puta svile), istovremeno se stvara i osnova za novi globalni ekonomski poredak na novim principima tzv. *win-win* suradnje, odnosno podjednakoj dobiti za sve sudionike. To bi pomoglo da se iskorijeni siromaštvo i socijalna nejednakost, a time i ključni problemi modernog svijeta, migracije i terorizam.

Iako su kritike kineskih projekata usmjerene prema kineskoj kupnji prirodnih izvora drugih zemalja i da, kopnenim Putem svile, dio svojih komunikacija premjesti sa mora, gdje vladaju Amerikanci, u unutrašnjost Azije, gdje dominiraju Kinezi i Rusi. Odgovor Kine je da im to nije namjera i da samo žele svoje novosteceno bogatstvo i prosperitet podijeliti s narodima koji ih okružuju i onima s kojima imaju prijateljske odnose. To je bit *win-win* suradnje koju Kina zagovara kroz realizaciju projekta “Jedan pojas, jedan put”, istovremeno javno proklamirani cilj Šangajske organizacije za suradnju,²¹ BRICS-a, Konferencije za interakciju i izgradnju mjera povjerenja u Aziji (CI-CA)²² i drugih organizacija u kojima su Kina i Rusija vodeće zemlje.

Suočene sa posljedicama svjetske ekonomske krize zemlje u usponu iz grupe BRICS (Brazil, Rusija, Indija, Kina i Južna Afrika)²³ postigle su dogovor (srpanj 2014.) o formiranju vlastite Nove razvoj-

111

Jasminka Simić
Kraj posthladnoratovske
ere: izazovi za
globalizaciju i slobodnu
trgovinu

21 Glavni prioriteti Šangajske organizacije za suradnju su jačanje stabilnosti i sigurnosti na prostoru država članica, borba protiv terorizma, separatizma, ekstremizma, trgovine narkoticima (Šangajska konvencija protiv terorizma, separatizma i ekstremizma, potpisana 2001.), i poticanje suradnje u područjima ekonomije, energetike, znanosti i kulture (Memorandum o olakšavanju trgovine i investicija, potpisan 2001.). Kao sigurnosni savez predstavlja protutežu američkom vojnom, političkom i ekonomskom prisustvu u ovom dijelu svijeta.

22 Ova organizacija predstavlja azijski OESS.

23 Zajedno čine 43% svjetske populacije sa bruto domaćim proizvodom koji iznosi više od 16 trilijuna dolara.

ne banke sa sjedištem u Šangaju, koja je s radom počela 2015. godine. Početni kapital je 50 milijardi dolara, a fond za hitne potrebe iznosi 100 milijardi dolara. Banka je zamišljena kao instrument prodora na tržišta zemalja u razvoju kako bi pomogla njihove infrastrukturne projekte. Istovremeno su pandan međunarodnim financijskim institucijama, Međunarodnom monetarnom fondu i Svjetskoj banci, koje su stupovi svjetskog ekonomskog poretka pod američkim vodstvom, stvorenog 1944. u Bretton Woodsu.

Brojni su prijedlozi za redefiniranje međunarodnog monetarnog sustava u pogledu sposobnosti da ublaži udare koji nastaju nakon brzog prebacivanja investicijskih fondova iz jedne u drugu zemlju, kao što je to bio slučaj sa latinoameričkom dužničkom krizom iz osamdesetih godina ili globalnom krizom koja je nastala nakon prelaska kapitala iz Azije devedesetih. "Pojedini smatraju da bi možda bilo korisno vratiti se na zlatni standard kakav je postojao prije Prvog svjetskog rata, uz visok stupanj fluktuiranja valuta, dok drugi predlažu da se ponovo uspostavi sustav sličan bretonwoodskom sustavu fiksnih, ali prilagodljivih deviznih tečajeva" (Kegley i Wittkopf, 2004: 490).

Zemlje iz grupe BRICS podržavaju multilateralni trgovinski sustav i protive se svakom obliku protekcionizma, razvijajući otvorenu globalnu ekonomiju i čuvajući zajedničke interese tržišta u usponu i zemalja u razvoju. Kao zemlja koja je najviše dobila i doprinijela procesu globalizacije, Kina nastavlja svoju politiku otvorenosti prema svijetu, stvaranjem povoljnih poslovnih uvjeta i radom sa svim stranama koje promoviraju ekonomsku globalizaciju naglašavajući otvorenost, inkluzivnost, reciprocitet i ravnotežu sa *win-win* rezultatom. Pored rasta gospodarstva, prioriteti su rast zaposlenosti, politika maloprodajnih cijena i zaštita životne sredine. Projekt stvaranja ekonomskog pojasa Novog puta svile u okviru mega projekta "Jedan pojas, jedan put" dio je kontinuiranih napora Kine da se pozicionira na globalnoj razini i da zadrži stabilne ekonomske i političke odnose sa susjednim zemljama.

Od kada je predsjednik Kine Xi Jinping ponudio predsjedniku Trumpu da se SAD pridruži projektu "Jedan pojas, jedan put", konkretni prijedlozi su na stolu i na osnovu njih bi SAD postale sastavni dio tzv. svjetskog kopnenog mosta (*World Land Bridge*). Zahvaljujući svom geografskom položaju, Sjedinjene Američke Države mogu biti središnji dio infrastrukturnog koridora koji povezuje južnu točku Latinske Amerike sa euroazijskim transportnim sustavom, preko tunela ispod Beringovog mora.

Kinesko ministarstvo trgovine je u "Izvjestaju o istraživanju ekonomskih i trgovinskih veza između Kine i SAD" iznijelo sveobuhvatni pregled uvoza, izvoza i međusobnog investiranja uz ponovljenu spremnost Kine da pomogne u izgradnji infrastrukturnih projekata

u američkim državama i na lokalnoj razini.²⁴ Ogromne američke infrastrukturne potrebe mogle bi biti prilika da se čitav ili dio iznosa od 1,4 trilijuna dolara koje Kina drži u američkim državnim obveznicama preusmjeri u investicije posredstvom banke za infrastrukturni razvoj. Uspostavljanje Nacionalne banke i kreditnog sustava kako bi se kanalizirala npr. kineska ulaganja u infrastrukturu moguće su i sa vraćanjem na tzv. američki sustav ekonomije.

Prema Američkom udruženju građevinskih inženjera, potrebe SAD-a za investiranjem u razvoj infrastrukture za razdoblje 2016-2025., iznosi oko 3,3 trilijuna dolara, a infrastrukturni jaz u narednih 10 godina iznosi gotovo 1,44 trilijuna dolara.²⁵ Primjeri za to postoje u željezničkom i cestovnom prometu. Više od 150 godina američka željeznička mreža je ključna točka američkog transportnog sustava i ekonomije. Sastoji se od oko 140 000 milja pruge i više od 100 000 mostova. Sustav se dijeli u dvije kategorije – privatna teretna željeznica i međugradaska putnička željeznica – kojima upravlja Amtrak²⁶ i ukupno prevozi oko jedne trećine američkog izvoza i isporučuje 5 milijuna tona robe i oko 85 000 putnika dnevno. Privatna teretna željeznička industrija posjeduje veliku većinu nacionalne željezničke infrastrukture sa kapitalnim ulaganjima koja su u 2015. godini iznosila 27,1 milijardu dolara, kako bi se osiguralo dobro stanje mreže. Putnička željeznica ima dva problema, zastarjelu infrastrukturu i nedovoljna ulaganja. Da bi SAD mogle konkurirati Kini u izgradnji brze željeznice koja povezuje velike gradove u unutrašnjosti do 2020. godine, trebalo bi se izgraditi 40 000 milja brzih pruga. Prema podacima iz 2014. godine, u cestovnom prometu u SAD-u čak 20% autocesta imalo je loš asfalt, a u prometnim zastojima Amerikanci su potrošili 6,9 milijardi sati (42 sata po vozaču) i 3,1 milijardu litara goriva, što ukupno iznosi 160 milijardi dolara. Ceste u gradovima su u lošijem stanju od onih u ruralnim područjima zbog većeg obujma prometa, tj. 32% gradskih cesta je u lošem stanju, u usporedbi sa 14% ruralnih cesta. Za troškove popravka vozačima je u 2015. godini bilo potrebno 112 milijardi dolara.²⁷ Uz kineska ulaganja u navedenim područjima, američko gospodarstvo doživjelo bi ogroman poticaj praćen porastom izvoza na kinesko tržište. Ukoliko bi konkurencija bila zamijenjena suradnjom, otvorile bi se perspektive za američko-kineska zajednička ulaganja u trećim zemljama.

24 EIR Daily, Volume 4, Number 105, May 29, 2017.

25 Infrastrukturni jaz predstavlja razliku između raspoloživih sredstava i količine investicija potrebnih da bi se ispunile najvažnije infrastrukturne potrebe države. On ima negativan utjecaj na ekonomski razvoj i sprječava otvaranje novih radnih mjesta. ASCE, Infrastructure Report Card 2017., str. 23.

26 ASCE, Infrastructure Report Card 2017, Dostupno na: <https://www.infrastructurereportcard.org/wp-content/uploads/2016/10/2017-Infrastructure-Report-Card.pdf> str. 71. (7.11.2017.)

27 *ibid.* str.77.

Najveći izazov za novi svjetski ekonomski poredak je siromaštvo kao polazna osnova za migraciju stanovništva i nastanak terorizma. Duž projekta “Jedan pojas, jedan put” nalazi se 60 zemalja, u kojima živi 60% svjetskog stanovništva, sa udjelom od 30% u svjetskom bruto proizvodu i 40% u svjetskoj trgovini. Međutim, tu se nalazi i više od 50% stanovništva koje živi ispod granice siromaštva. Suradnja u okviru projekta “Jedan pojas, jedan put” može, ne samo povećati trgovinu i investiranje u ovim zemljama, već pomoći u proširenju svoje trgovine sa drugim udaljenim zemljama, koje su obuhvaćene inicijativom “Jedan pojas, jedan put”. Projekt sadrži razvojni plan za Afriku, gdje bi uz ekonomski napredak uslijedila i politička stabilizacija i smanjenje broja ljudi koji zbog ratova i siromaštva napuštaju domove i kreću put Europe ili pristupaju terorističkim organizacijama (Xi, 2016).

“Postamerički svijet” preusmjerava se k “azijskom postliberalnom svijetu” označavajući time i kraj posthladnoratovskog razdoblja čija je dominantna karakteristika bio američki unilateralizam i unipolarni međunarodni poredak. U tranziciji ka novom globalnom ekonomskom poretku, u političkom smislu multipolarnom, ulogu koordinatora imaju Ujedinjene nacije sa glavnim ciljem da unaprijede mir i pomognu napore za uravnoteženim ekonomskim i društvenim razvojem u svijetu.

Zaključak

Krajem 80-tih nitko nije mogao predvidjeti pad Berlinskog zida, nestanak Sovjetskog Saveza i okončanje Hladnog rata, brz ekonomski uspon Kine i transformaciju G7 u G8 sa ulaskom Rusije, i sve vidljiviji G20, kao i stvaranje, ne “svjetskog poretka” (kako je to zagovarao američki predsjednik George Bush stariji), već “svjetskog nereda”. Počelo je od prvog Iračkog rata (1991.), raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), drugog Iračkog rata (2003.) i borbe protiv terorizma, preko “Arapskog proljeća”, sukoba koji su potakli terorizam i proizveli migrantsku krizu, do rata u Ukrajini koji je obnovio rivalstvo Zapada i Istoka (Rusije) u području trgovinskih odnosa i energitike. Uz još vidljive posljedice svjetske ekonomske i finansijske krize i “zveckanje” nuklearnim oružjem oko Korejskog poluotoka i Azijskog Pacifika, što u prvi plan stavlja američko-kineske odnose, postaje sve očitiije da je svijetu potreban novi svjetski ekonomski i politički poredak oličan u novim organizacijskim strukturama.

Posthladnoratovska era donijela je dalji uspon liberalnog projekta – slobodnu trgovinu, liberalizaciju tržišta kapitala, fleksibilne devizne tečajeve, uravnotežene budžete, ideje koje su dio “Washing-

tonskog konsenzusa”.²⁸ Proces globalizacije se ubrzavao pa i transfer ekonomske, političke i vojne moći sa Zapada na Istok, ka azijskim zemljama. Kina je postala dobitnik procesa globalizacije, drugo gospodarstvo svijeta, najvažniji trgovinski partner SAD-a, Europske unije i Rusije. S obzirom na ogroman trgovinski deficit, američka administracija predsjednika Donalda Trumpa okrenula se protekcionističkim mjerama preispitujući trgovinske sporazume i cjelokupan uvoz, posebno iz Kine. Kovanica *conggagement* na najbolji način objašnjava kompromisnu politiku koju Sjedinjene Američke Države u posthladnoratovskom periodu vode prema Kini i koja podrazumijeva vojno obuzdavanje i ekonomsko angažiranje Kine. Istovremeno, to je kompromis dvije međunarodne škole u pogledu “kineskog izazova”, realista koji smatraju da “igra nultog zbroja” vodi sukobu Sjedinjenih Američkih Država i Kine, i liberalne škole koja smatra da se u Aziji može dogoditi slična situacija kao kada su pod američkim utjecajem nakon Drugog svjetskog rata poražene zemlje u Europi uspješno integrirane i time postale aktivni sudionici poslijeratnog europskog poretka koji počiva na “igrri pozitivnog zbroja”. Zbog toga pojedini autori sa Zapada kineski mega-projekt “Jedan pojas, jedan put” uspoređuju sa Maršalovim planom. Međutim, Kina to negira. Za nju je bit novog globalnog ekonomskog poretka *win-win* suradnja, odnosno podjednaka dobit za sve u projektu “Jedan pojas, jedan put”. U toj ekonomskoj interakciji pronalazi se rješenje globalnih sigurnosnih izazova, aktualne borbe protiv terorizma i migrantske krize, ali i dugoročne zaštite planeta od klimatskih promjena i nuklearnih prijetnji.

Analizirajući situacije kada se u određenim povijesnim trenucima zagovarao i primjenjivao protekcionizam, kao i one usmjerene na slobodnu trgovinu, izvodimo zaključak da slobodna trgovina doprinosi ekonomskom rastu, dok trgovinski protekcionizam smanjuje prosperitet na dugoročnom planu. Budućnost globalnog gospodarstva i novi ekonomski poredak ovisit će o pravilima i modelima rasta koje vodeće ekonomske sile odaberu kao podršku upravljanju trgovinskom i monetarnom politikom: birat će se između suprotstavljenih filozofija, trgovinskog liberalizma neopterećenog regulativama i (neo)merkantilističkog pristupa koji teži protekcionizmu. O ekonomskoj politici SAD-a, odnosno o tome hoće li u duljem razdoblju zadržati protekcionizam ili će se vratiti liberalnom modelu, ovisit će pravac kretanja drugih vodećih svjetskih ekonomija, ponajprije Kine, i način donošenja odluka u području trgovinske i monetarne politike. Na ekonomske tokove će utjecati i aktivnosti multinacionalnih korpo-

28 Termin je skovao John Wiliamson (1990-93) kako bi opisao politiku po kojoj međunarodne institucije sa sjedištem u Washingtonu – Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Ministarstvo financija SAD-a, zagovaraju rekonstrukciju gospodarstava u zemljama u razvoju. Suština Washingtonskog konsenzusa je “stabilizacija, privatizacija i liberalizacija”.

racija u području stranih ulaganja i trgovine, uz dosadašnji trend koji ukazuje da je pritisak na daljnju liberalizaciju trgovine sve više izvan kontrole državnih vlada. U novom međunarodnom globalnom poretku ekonomski faktor imat će sve značajniju ulogu, a težište će biti na mehanizmima oporavka od posljedica svjetske krize.

116

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 2, BR. 2

Jasminka Simić*

The End of the Post-Cold War Era: Challenges for Globalization and Free Trade

117

Jasminka Simić
*Kraj posthladnoratovske
ere: izazovi za
globalizaciju i slobodnu
trgovinu*

SUMMARY: “Trump protectionism” intensified two questions. The first one is the question of the future of globalization and the free trade, as the dominant characteristics of neoliberalism and the post-Cold War world. For a decade now, since the outbreak of the global economic and financial crisis, the world economy and liberal democracy have been failing to solve poverty and environmental problems and find a growth model. As a result, the world is increasingly looking towards China, to which globalization and free trade have brought today’s power, and now through the “One Belt, One Road” initiative, based on investment in infrastructure and innovation, offers a way to revive the global economy. Economic poverty is causing political extremism and terrorism, which is the main security challenge for the future. United Nations and the new multipolar world are obliged to promote economic growth and political stability primarily in the Middle East and Africa, in order to tackle the issue of terrorism, ethnic conflicts and migrant crises. The second question is whether the administration of President Donald Trump will begin an intense trade and military competition with China or will keep American politics of so-called *congaement*, that is, military restraint over China and economic cooperation with that country. By comparing and analysing documents, comparing the phenomena and the data related to the scope and consequences of protectionist measures that have been undertaken in a recent history, especially US history and nowadays, this paper will show to what extent these two questions will affect international security as well as whether the principles of non-aggression, mutual respect and *win-win* cooperation advocated by “emerging powers” countries, particularly China, will lead to a new world order.

KEY WORDS: **globalization, free trade, protectionism, multipolarity, congaement**

* Jasminka Simić, PhD, Editor-Journalist of the Radio-Television of Serbia, RTS, Belgrade. E-MAIL: jassminka2002@yahoo.com

Literatura

Adhering to the Planning, Orderly and Pragmatically Build the "Belt and Road", The Belt and Road Progress Report, The Belt and Road Progress Research Team, Renmin University of China, September 26, 2016.

ASCE, Infrastructure Report Card 2017, Dostupno na: <https://www.infrastructurereportcard.org/wp-content/uploads/2016/10/2017-Infrastructure-Report-Card.pdf>. (10. 11.2017.)

Attali, Jacques. 2009. La crise, et après?, Fayard, France.

Brzezinski, Zbigniew, Mearsheimer, John. 2005. Clash of the Titans. *Foreign Policy*, No. 146, Jan/Feb, 2005. Dostupno na:

<http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/brzezinski1.pdf> (14.11.2017.)

EIR Daily, Volume 4, Number 105, May 29, 2017.

Jinping, Xi. 2016. *Up and Out of Povrety*. Beijing: Foreign Language Press.

Kegley, C. V., Wittkopf E. R. 2004. *Svetska politika: trend i transformacija*. Beograd: Centar za studije Jugoistočne Evrope (CSES), Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija.

Leksikon ekonomske diplomatije i međunarodnog poslovanja. 2013. Beograd: Institut za ekonomsku diplomatiju.

Lewis, James Andrew. 2017. Center for Strategic and International Studies. Dostupno na: <https://www.cnn.com/2017/09/01/trump-protectionism-wont-make-america-great-commentary.html> (7.11.2017.)

Mearsheimer, John. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*.

New York: W.W. Norton. Dostupno na: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf> (13.11.2017.)

National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers. 2017. Dostupno na: <https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2017/NTE/2017%20NTE.pdf> (23.03.2018.)

Secretary Ross Releases Steel and Aluminum 232 Reports in Coordination with White House. 2018. Dostupno na: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2018/02/secretary-ross-releases-steel-and-aluminum-232-reports-coordination> (30.03.2018.)

Simić, Jasminka. 2014. Rusko i američko okretanje Aziji – ka jačanju multipolarnosti i novoj etapi u međunarodnim odnosima, *Sabor politikologa 2014, Zbornik*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.

Simić, Predrag. 2013. Svetska politika, globalizacija i kriza. *Međunarodni problemi* (65), 1: 24-41.

Simić, Predrag. 2014. Postliberalni svet? u: Jović, D. (ur) *Liberalne teorije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

U.S. Census bureau and from a division of the U.S. Treasury. Dostupno na: <https://www.census.gov/foreign-trade/guide/sec1.html> (18.10. 2017.)